

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นธัญญาหารที่สำคัญชนิดหนึ่งของโลก โดยเฉพาะประเทศในภูมิภาคเอเชียที่นิยมรับประทานข้าวเป็นอาหารหลักมากกว่าในภูมิภาคอื่นๆของโลก การผลิต บริโภคและการค้าข้าวส่วนใหญ่จึงกระจุกตัวอยู่ในทวีปเอเชีย แต่ข้าวที่ผลิตได้ส่วนใหญ่จะใช้ในการบริโภคภายในประเทศ ทำให้มีข้าวประมาณร้อยละ 6 เท่านั้นที่เข้าสู่ตลาดการค้าข้าวระหว่างประเทศ¹

ในระยะเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยสามารถผลิตข้าวได้มากกว่าปริมาณการใช้ข้าวเพื่อการบริโภคภายในประเทศ ประกอบกับอัตราการเพิ่มของผลผลิตข้าวมีระดับสูงกว่าอัตราการเพิ่มของการบริโภคข้าวภายในประเทศ ทำให้ประเทศไทยมีผลผลิตข้าวเหลือเพื่อการส่งออกเป็นประจำทุกปี ปริมาณการส่งออกข้าวของไทยขึ้นอยู่กับปริมาณผลผลิตและสต็อกข้าวภายในประเทศในปีนั้นๆ แม้ว่าปริมาณผลผลิตข้าวจะมีความผันผวนขึ้นลงตามสภาพภูมิอากาศในแต่ละปี แต่แนวโน้มการผลิตข้าวที่เพิ่มขึ้น ทำให้มีการขยายการส่งออกข้าวไปยังต่างประเทศด้วยเช่นกัน กล่าวคือในปี 2525 ประเทศไทยมีการส่งออกข้าวไปต่างประเทศจำนวน 3.62 ล้านตัน มูลค่า 4,437 ล้านบาท ต่อมาในปี 2544 มีการส่งออกข้าวเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 7.52 ล้านตัน มูลค่า 70,095.2 ล้านบาท เพิ่มขึ้นมากกว่า 2 เท่าภายในระยะเวลาเพียง 9 ปี และเมื่อวิเคราะห์ถึงโครงสร้างการส่งออกข้าวไทยในตลาดโลกแล้ว พบว่าประเทศไทยเป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวมากเป็นอันดับหนึ่งของโลกมาโดยตลอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ปี 2522 และในปี 2546 ที่ผ่านมามีส่วนแบ่งการตลาดข้าวประมาณร้อยละ 27 ของปริมาณการค้าข้าวในตลาดโลก² มีการส่งออกข้าวไทยไปประเทศต่างๆทั่วโลกมากกว่า 160 ประเทศ โดยมีตลาดข้าวที่สำคัญ คือ ประเทศแถบเอเชียและตะวันออกกลาง โดยมีประเทศคู่ค้าที่สำคัญ คือ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ จีน อิหร่าน และซาอุดีอาระเบีย ประเทศที่ส่งข้าวออกได้รองจากประเทศไทยได้แก่ อินเดีย เวียดนาม สหรัฐอเมริกา จีนและพม่า

¹ สะท้อนให้เห็นว่า ตลาดข้าวโลกมีความบอบบาง (Thin Market) มาก เนื่องจากประเทศต่างๆทั่วโลกต่างมุ่งผลิตข้าวเพื่อบริโภคเองเป็นหลัก ดังนั้นหากปีใดดินฟ้าอากาศเอื้ออำนวยจะส่งผลทำให้ประเทศต่างๆผลิตข้าวได้มาก ข้าวก็จะเหลือบริโภคและถูกส่งออกขายในตลาดโลกเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ราคาตกต่ำลงได้ (สมภพ มานะรังสรรค์, 2541)

² คำนวณจากข้อมูลใน Rice Outlook Report ของฝ่ายวิจัยเศรษฐกิจ กระทรวงเกษตรแห่งของสหรัฐอเมริกา ฉบับวันที่ 13 มกราคม 2547

ตามลำดับ ในบรรดาสินค้าส่งออกในภาคเกษตรกรรมของไทยนั้น ข้าว นอกจากจะยังคงสัดส่วนที่สำคัญมาโดยตลอดแล้ว เกษตรกรผู้ปลูกข้าวยังเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศอีกด้วย ข้าวจึงเป็นพืชที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจไทย เพราะนอกจากจะเป็นธัญญาหารที่สำคัญของประชากรในประเทศแล้วยังเป็นสินค้าส่งออกที่ทำรายได้ให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก

แม้ว่ารัฐบาลจะเข้าไปมีบทบาทควบคุมนโยบายด้านการส่งออกข้าวมากกว่าการควบคุมการส่งออกสินค้าอื่นๆโดยเปรียบเทียบก็ตาม แต่ธุรกิจการส่งออกข้าวก็ได้มีการขยายตัวมากขึ้นตามลำดับ ในปี พ.ศ. 2509 ผู้ส่งออกรายใหญ่หลายรายได้มีการรวมกลุ่มกันจดทะเบียนเป็นสมาคมผู้ค้าข้าว (the Rice Traders Association) ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2517 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมผู้ส่งข้าวออกต่างประเทศ (the Rice Exporters Association) ทั้งนี้เพื่อให้มีอำนาจต่อรองทางการค้าสูงขึ้นและ ป้องกันการเอาเปรียบจากผู้ซื้อต่างประเทศ รวมถึงมีการกำหนดราคาข้าวโดยคณะอนุกรรมการรายงานราคาข้าว สภาหอการค้าไทย ซึ่งมักประชุมกำหนดราคาข้าวเป็นประจำทุกสัปดาห์ นอกจากการรวมกลุ่มกันในรูปของบริษัทในเครือเดียวกันเพื่อประโยชน์ทางการค้าแล้ว เช่น การติดต่อกับต่างประเทศและการจัดสรรโควตาการส่งออกของรัฐบาล ส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้ส่งออกรายใหญ่บางรายมีอำนาจเหนือตลาดเพิ่มขึ้นก็คือ การมีโรงสีหรือบริษัทในเครือที่ทำหน้าที่ซื้อข้าวภายในประเทศเพื่อป้อนให้แก่บริษัทผู้ส่งออก การรวมตัวของผู้ส่งออกรายใหญ่ทั้งในรูปของการรวมกลุ่มบริษัทในเครือและการมีโรงสีหรือบริษัทในเครือที่ทำหน้าที่ซื้อข้าวภายในประเทศเพื่อป้อนให้แก่บริษัทผู้ส่งออก เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้ส่งออกรายใหญ่มีบทบาทในการควบคุมตลาดมากยิ่งขึ้น และมีผลต่อโครงสร้างหรือการกระจุกตัวของธุรกิจการส่งออกข้าวอีกด้วย การรวมกลุ่มกันของผู้ส่งออกรายใหญ่อาจทำให้กลุ่มผู้ส่งข้าวออกรายใหญ่มีอำนาจเหนือตลาดพอที่จะใช้ในการซื้อขายข้าวของตนในการกระตุ้นราคาและภาวะตลาดให้เปลี่ยนไปตามที่ตนเองต้องการนั้นจึงมีความเป็นไปได้อย่างมาก เช่น ในระยะที่กลุ่มผู้ส่งออกรายใหญ่จะลดการรับซื้อข้าว ราคาที่ซื้อขายกันในตลาดจะมีแนวโน้มต่ำลงทันที แต่สถานการณ์ดังกล่าวจะเป็นไปได้ในระยะสั้นเท่านั้น โดยกลุ่มผู้ส่งข้าวออกที่มีข้อมูลสมบูรณ์ที่สุดจะมีบทบาทในการกำหนดราคาในระยะสั้นค่อนข้างสูง (อัมมาร สยามวาลา และวิโรจน์ ณ ระนอง, 2533:340) และมีโอกาสที่จะทำให้ราคาข้าวมีความผันผวนไปจากราคาดุลยภาพได้ในระยะสั้นเพื่อแสวงหากำไรเพิ่มขึ้นจากการเก็งกำไรโดยเฉพาะในช่วงที่ปริมาณข้าวที่ไหลสู่ตลาดปลายทางที่กรุงเทพฯมีปริมาณน้อย การซื้อขายข้าวของผู้ส่งออกรายใหญ่จะมีผลให้ราคามีการเคลื่อนไหวไปค่อนข้างมาก แต่ในระยะยาวแล้วราคาข้าวยังคงมีแนวโน้มที่จะเคลื่อนไหวไปสู่ราคาดุลยภาพตามปริมาณการผลิต และความต้องการบริโภคข้าวในแต่ละปี

การศึกษาถึงกลุ่มพ่อค้าผู้ส่งออกข้าวในประเทศไทยจึงนับเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพราะจะช่วยให้เรามีความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มบริษัทค้าข้าวส่งออกที่มีต่อระบบเศรษฐกิจไทยมากขึ้น โดยเฉพาะบทบาทในด้านการกำหนดราคา เนื่องจากตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกนั้น กลไกตลาดหรือมือที่มองไม่เห็น (Invisible hand) จะปล่อยให้ระบบเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างเสรีและทำให้ประชาชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ เพราะกลไกราคาจะช่วยในการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพโดยมีการส่งผ่านราคาที่เชื่อมตลาดทั้งในระดับเดียวกัน (Spatial Market) และต่างระดับ (Vertical Market) ดังนั้นนักเศรษฐศาสตร์ที่ต้องการศึกษาประสิทธิภาพของตลาดจึงต้องสืบค้นกระบวนการส่งผ่านราคา โดยเฉพาะการศึกษาการส่งผ่านราคาที่ไม่สมมาตรกันนั้นได้กลายเป็นหัวข้อที่นิยมศึกษากันทั่วไปในสาขาเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม และเศรษฐศาสตร์การเกษตร

กอบกับ ตามมาตราที่ ๘๗ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ นั้น กำหนดให้รัฐต้องสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบเสรี การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มบริษัทค้าข้าวส่งออกว่ามีบทบาทในการกำหนดราคาหรือมีอำนาจเหนือตลาดมากน้อยเพียงใด จึงสามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายคุ้มครองผู้บริโภคและป้องกันการผูกขาดตัดตอนทั้งทางตรง และทางอ้อม รวมทั้งเป็นข้อมูลพื้นฐานในการตรากฎหมายและกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมธุรกิจที่เหมาะสมได้ในอนาคต

ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะทำการศึกษารูปแบบบทบาทของกลุ่มบริษัทค้าข้าวส่งออก โดยอาศัยรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง โครงสร้าง พฤติกรรม และผลการดำเนินงานของตลาด (Market Structure, Conduct, and Performance Approach) โดยจะมุ่งวัดอำนาจเหนือตลาด (Market Power)³ และใช้เครื่องมือทางเศรษฐมิติที่เรียกว่า Cointegration และ Error Correction Mechanisms⁴ ในการวิเคราะห์พฤติกรรมกำหนดราคาในระยะสั้น นอกจากนี้ยังสามารถใช้แบบจำลองดังกล่าวในการวิเคราะห์การส่งผ่านราคาที่ไม่สมมาตรกัน (Asymmetric Price Transmission) เพื่อชี้ให้เห็นถึงส่วนต่างราคา (Gaps) หรือ กำไรส่วนเกิน (Excess Profit) ในทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ได้อีกด้วย (Von Cramon-Taubadel and Meyer, 2000: 1)

³ ความสามารถของธุรกิจในการกำหนดราคาให้สูงกว่าต้นทุนหน่วยสุดท้าย (Marginal Cost)

⁴ เครื่องมือทางเศรษฐมิติดังกล่าวสามารถใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลอนุกรมเวลาที่มีลักษณะ Non-stationary ได้ และสามารถสร้างแบบจำลองการปรับตัวที่เรียกว่า "Error Correction Mechanisms" ซึ่งสามารถอธิบายถึงกระบวนการปรับตัวในระยะสั้นของตัวแปรต่างๆ เพื่อให้เข้าสู่ดุลยภาพระยะยาว (ริงส์เวิร์ค, 2538)

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างตลาดข้าวระดับส่งออก
2. ศึกษาถึงพฤติกรรมกำหนดราคา โดยเฉพาะกระบวนการปรับตัวในระยะสั้นของราคาข้าวส่งออกที่มีต่อราคาข้าวภายในประเทศเพื่อให้เข้าสู่ดุลยภาพระยะยาว และวิเคราะห์การส่งผ่านราคาที่ไม่สมมาตรกัน (Asymmetric Price Transmission)
3. ศึกษาถึงผลการดำเนินงานของบริษัทส่งออกข้าวในประเทศไทย โดยวัดอำนาจเหนือตลาด (Market Power) หรือความสามารถของธุรกิจในการกำหนดราคาให้สูงกว่าต้นทุนหน่วยสุดท้าย

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาและการวิเคราะห์นี้จะใช้กลุ่มประชากรข้อมูลปริมาณการส่งออกของบริษัทผู้ส่งออกข้าวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2546 เพื่อชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและการรวมกลุ่ม และใช้ข้อมูลปริมาณการซื้อขายและราคารายสัปดาห์ และรายเดือนระหว่างปี พ.ศ. 2541 – พ.ศ.2546 เพื่อใช้ในการวิเคราะห์พฤติกรรมและผลการดำเนินงานของกลุ่มบริษัทส่งออกข้าวของประเทศไทย

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่อเข้าใจถึงภาพรวมของตลาดข้าวระดับส่งออก รวมทั้งบทบาทของกลุ่มบริษัทค้าข้าวส่งออกที่มีต่อระบบเศรษฐกิจไทยมากขึ้น โดยเฉพาะบทบาทในการกำหนดราคาและอำนาจเหนือตลาด สมมาตรในระยะสั้นเท่านั้น